

ein für allemal lösbar sind, wo sie umgewandelt immer wieder entstehen, dann, wenn sich das Übersetungsbedürfnis neu und konkret stellt. Aus dem G Übersetzungsfragen betrifft die Abhandlung thematisch, wenn auch wechse zerstreut, die Frage der Übersetzbarkeit eines philosophischen Textes, die Frage der Möglichkeit einer klaren, festgelegten philosophischen Terminologie und nicht zuletzt die Frage „der Not um das große Wort“.

Jazyk jako médium hermeneutické zkušenosti¹

HANS-GEORG GADAMER

Heidelberg

Říkáme sice, že „vedeme“ rozhovor, ale čím je rozhovor autentičtější, tím méně závisí jeho vedení na vůli toho či onoho partnera. Pravý rozhovor není tedy nikdy tím, co hodláme vést. Obecně je spíše správnější, když řekneme, že jsme se dostali do hovoru, ne-li dokonce, že jsme se do hovoru zapletli. Jak tak slova plynou, jak se hovor stáčí, jak postupuje a kam míří, to snad může poukazovat k jistému druhu vedení, ale v tomto vedení jsou partneři rozhovoru mnohem méně těmi, kteří vedou, než těmi, kdo jsou vedeni. Co z rozhovoru „vzejde“, nikdo předem neví. Dorozumění nebo nezdar je spíše to, co se stalo a co nás zasáhlo. Pak tedy můžeme říci, buď že to byl dobrý rozhovor, nebo také, že rozhovor neproběhl ve šťastném znamení. To vše prozrazuje, že se rozhovor vyvíjí ve svém vlastním duchu a že řeč, která se v něm vede, nese v sobě svou vlastní pravdu, tzn. že něco „odhaluje“ a způsobuje, že je to od této chvíle zřejmé.

Viděli jsme již při analýze romantické hermeneutiky, že se rozumění nezakládá na vžívání se do druhého, na bezprostřední účasti jednoho s druhým. Rozumět tomu, co druhý říká, znamená, jak jsme viděli, srozumět se ve věci, a nikoli: vžívat se do druhého a reprodukovat jeho prožitky. Zdůraznili jsme, že zkušenost smyslu, ke které tak v rozumění dochází, zahrnuje vždy aplikaci. Nyní bereme v úvahu, že *celý tento proces je procesem jazykovým*. Skutečná problematika rozumění a pokus o jeho dovedné zvládnutí – téma hermeneutiky – nepřísluší nadarmo tradičně do oblasti gramatiky a rétoriky. Jazyk je médiem, kde dochází k dorozumění partnerů a ke srozumění ve věci.

¹ První část třetího dílu Gadamerovy práce *Wahrheit und Methode (Ontologische Wendung der Hermeneutik am Leitfaden der Sprache)*. 4. Aufl. Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) 1975, s. 361-367. Poznámkový aparát zkompletovala a stať z něm. originálu *Sprache als Medium der hermeneutischen Erfahrung* přeložila © Irena Šnebergová.

Sluší se, abych zde připomněla, že tato Gadamerova stať byla do češtiny poprvé přeložena v r. 1970 Jiřím Němcem a překlad vyšel v knize *Překlad literárního díla* (Praha, Odeon 1970, s. 24-30); pozn. překl.

V situacích, znemožňujících či ztěžujících dorozumění, vycházejí nejzřetelněji najevo podmínky, za nichž probíhá každé dorozumění. Proto je jazykový proces zvláště přínosný tam, kde se překladem a tlumočením umožňuje rozhovor ve dvou navzájem cizích jazycích. Překladatel zde musí převést smysl, jemuž se má rozumět, do souvislosti, v níž žije partner rozhovoru. To, jak známo, neznamená, že smí smysl, který měl ten druhý na mysli, zkomolit. Naopak, smysl má být zachován, ale protože se mu má porozumět v jiném jazykovém světě, musí se v něm uplatnit novým způsobem. Každý překlad je tedy již výkladem, dokonce lze říci, že je vždy dovršením výkladu, který překladatel poskytl slovu, jež mu bylo předlohou.

Překládáme-li, uvědomujeme si, že nakládáme s jazykem jako s médiem dorozumění, a to tak, že musí být nejprve uměle vytvořen výrazovým zprostředkováním. Tato umělá instituce není jistě případem běžného rozhovoru. Překlad také není běžným případem našeho styku s cizím jazykem. Partneři, odkázání na překlad, spíše jako by se sami zbavovali svéprávnosti. Tam, kde je zapotřebí překladu, musí se zároveň strpět odstup mezi duchem toho, co bylo původně v doslovném znění řečeno, a duchem reprodukce. Překlenutí tohoto odstupu se nikdy úplně nezdaří. K dorozumění proto v takových případech vlastně nedochází mezi partnery rozhovoru, nýbrž mezi tlumočníky, kteří se na společné půdě mohou skutečně setkat a dorozumět. (Je známo, že není nic obtížnějšího než dialog ve dvou cizích jazycích, kdy každý z účastníků používá svého jazyka, protože sice řeči druhého rozumí, ale neumí jí mluvit. Navzájem pak, jakoby z vyšší moci, oba jazyky o překot usilují o to, aby se prosadily jako médium dorozumění.)

Tam, kde existuje dorozumění, nepřekládá se, nýbrž hovoří. Rozumět cizí řeči přece znamená, že ji není třeba překládat do vlastního jazyka. Jestliže člověk nějaký jazyk skutečně ovládá, nemá již zapotřebí překladu, a dokonce se zdá, že je jakýkoli překlad nevhodný. Rozumět jazyku samo o sobě ještě vůbec neznamená skutečně rozumět a nezahrnuje to ani proces interpretace. Je to akt života. Řeči totiž rozumíme, neboť v ní žijeme – výrok, který platí, jak známo, nejen pro živé, nýbrž právě tak i pro mrtvé jazyky. Hermeneutický problém není tedy problémem správného ovládnutí jazyka, nýbrž problémem opravdového dorozumění o věci, ke kterému dochází v jazykovém prostředí. Každému jazyku se lze naučit tak, že jeho bezvadné užívání již nevyžaduje, aby se překládalo z rodné řeči nebo do rodné řeči, a tedy tak, že se v cizím jazyce myslí. Pro dorozumění v rozhovoru je takové zvládnutí jazyka doslova první podmínkou. Každý rozhovor je realizací samozřejmého předpokladu, že totiž partneři hovoří stejným jazykem. Teprve tam, kde je možné dorozumět se jazykově tak, že spolu mluvíme, může se rozumění a srozumění vůbec stát problémem.

Odkázanost na překlad tlumočnicka je extrémní případ, který zdvojuje hermeneutický postup, rozhovor: je to rozhovor tlumočnicka s protistranou a rozhovor vlastní s tlumočnickem.

Rozhovor je proces dorozumívání. V každém opravdovém rozhovoru jsme proto s druhým svolni, nepřipouštíme jeho hlediska jenom zdánlivě a vmýšlíme se do něho natolik, že mu hodláme porozumět, nikoli sice jako určité individualitě, ale tomu, co říká. Co je třeba pochopit, je věcné oprávnění jeho mínění, abychom ve věci mohli být spolu zajedno. Nevztahujeme tedy jeho mínění k němu osobně, nýbrž k mínění a domněnku jako takovému. Tam, kde skutečně máme v patrnosti druhého jako individualitu, např. v terapeutickém rozhovoru nebo při výsledku obžalovaného, nejde vůbec o situaci dorozumívání.²

Obratem se situace charakteristická pro dorozumívání v rozhovoru dostává na základě všeho, co bylo řečeno, k vlastní hermeneutice, a to tam, kde jde o *rozumění* textům. Vycházíme opět z krajního případu překladu z cizího jazyka. Zde nemůže nikdo pochybovat o tom, že překlad textu, ať už by se překladatel do svého autora sebevíc vžil a vcítil, nebude pouhým křivením duševního pochodu při původní tvorbě, nýbrž napodobením textu, jež se orientuje tak, jak překladatel porozuměl tomu, co se v textu praví. Nikdo zde nemůže pochybovat o tom, že jde o výklad, a nikoli o pouhou analogii. Text podaný jiným jazykem se pro svého čtenáře objevuje v jiném, novém světle. Požadavek věrnosti, který na překlad klademe, nemůže zrušit zásadní rozdílnost jazyků. Ačkoli chceme být co nejvěrnější, přece se nevyhneme svízelnému rozhodování. Chceme-li ve svém překladu zvýraznit ten či onen rys originálu, důležitý pro nás, můžeme to učinit pouze tak, že jiné jeho rysy ponecháme v pozadí, nebo je docela potlačíme. Takové počínání není však nic jiného než právě nám známý výklad. Překlad tak jako každý výklad je vysvětlováním. Ten, kdo překládá, musí se k takovému vysvětlování uvolit. Očividně nesmí ponechat stranou nic, co jemu samotnému je nejasné. Musí přiznat barvu. Jsou sice mezní případy, kdy je v originálu (i pro „původního čtenáře“) skutečně něco nejasné. Ale právě v takových mezních hermeneutických případech vynikne ona svízelná situace, v níž se překladatel neustále nachází. Tady musí rezignovat. Musí jasně říci, jak rozumí. Ale protože neustále je na tom tak, že ve skutečnosti nemůže vyjádřit všechny dimenze textu, znamená to, že se ustavičně musí něčeho odříkat. Svědomitý překlad je vždy jasnější i plošší než originál. Dokonce i když je reprodukce mistrovská, nesporně jí tak trochu chybějí svrchní tóny, které

² Vpravovat se (vžívat se, vcílit se, vmýšlet se – l. Š.) do druhého tak, že je míněn on sám, a nikoli jeho věcné oprávnění, znamená, že otázky, které se v takovém rozhovoru kladou, nejsou otázkami pravými, jak to bylo popsáno výše (s. 345 an.) (míněn originál díla *Wahrheit und Methode* – l. Š.)

v originálu souznějí. (V řídkých případech mistrovského přetvoření může být tato ztráta nahrazena, nebo dokonce může dojít i k získání nových hodnot – myslím tím např., jak v Georgeově přebásnění dýchají Baudelaireovy *Květy zla* takřka novou, zvláštní svěžestí.)

Překladatel si často bolestně uvědomuje nutný odstup od originálu. Jeho zacházení s textem má něco společného s úsilím o dorozumění v rozhovoru. S tím rozdílem, že zde jde o situaci zvláště obtížného dorozumívání, kdy je zřejmé, že odstup soupeřova mínění od mínění vlastního nelze definitivně překonat. V rozhovoru, kde se objevují nepřekonatelné rozdíly, se možná podaří po všelikém dohadování dospět ke kompromisu. Právě tak i překladatel hledá při všem zvažování a uvažování to nejlepší řešení, které zase může být jen kompromisem. Tak jako se v rozhovoru jeden vžívá do druhého proto, aby porozuměl jeho stanovisku, chce se také překladatel úplně vcítit do svého autora. Tím však ještě není dáno, že se v rozhovoru dorozumíme, či že se překladateli již tímto vcítěním zdaří reprodukce. Struktury jsou zjevně zcela analogické. Dorozumění v rozhovoru předpokládá, že jsou k němu partneři ochotni a pokoušejí se sami pro sebe připustit platnost toho, co je jim cizí, co jim odporuje. Když k tomu oboustranně dochází a každý z partnerů, zatímco současně trvá na svých vlastních argumentech, zvažuje zároveň i protiargumenty, lze konečně nepozorovaně v nenásilné vzájemné demonstraci hledisek (nazýváme to výměnou názorů) dospět ke společné řeči a ke společnému výroku. Právě tak musí překladatel zachovat práva své mateřštiny, do níž překládá, a zároveň respektovat to, co je na textu a jeho výrazových prostředcích cizí, či dokonce protikladné. Popis překladatelské činnosti je ale asi již příliš zredukován. V takových extrémních situacích, kdy se má překládat z jedné řeči do druhé, sotva se dá od sebe oddělovat věc a jazyk. Pravdivě zpodobit dokáže tedy pouze překladatel, který přiměje věc, jak mu ji text ukázal, k tomu, aby promluvila. To však znamená, že si najde nejen svůj vlastní jazyk, nýbrž také jazyk přiměřený originálu.³ Postavení překladatele se tedy od postavení interpreta v podstatě neliší.

Příklad překladatele, který musí překonávat jazykovou rozdílnost, ozřejmuje zvláště vzájemný vztah mezi interpretem a textem, který odpovídá vzájemnosti dorozumění v rozhovoru. Každý překladatel je totiž interpretem. Cizojazyčnost představuje pouze případ vystupňované hermeneutické nesnáze – cizosti a jejího překonání. Ve skutečnosti jsou ve stejném, jednoznačně určeném smyslu cizí

všechny „předměty“, se kterými tradiční hermeneutika přichází do styku. Úloha překladatele při reprodukci textu se od obecného úkolu, jež před hermeneutiku staví jakýkoli text, neliší kvalitativně, nýbrž jen intenzitou.

Naprosto to neznamena, že se hermeneutická situace ve vztahu k textům plně vyrovná situaci mezi dvěma účastníky dialogu. U textů jde přece o „trvale fixovaná životní vyjádření“,⁴ jimž se má porozumět, což znamená, že se text, jako partner hermeneutického rozhovoru, dostává ke slovu pouze prostřednictvím interpreta, který je jen jedním z obou partnerů. Jenom jeho zprostředkováním nabývají písemné znaky opět svého smyslu. Prostřednictvím tohoto zpětného posunu v polohu rozumění promlouvá zároveň i sama věc, o níž text hovoří. Je to jako při skutečném rozhovoru, kdy partneři (zde text a interpreta) navzájem spojuje společná věc. Tak jako překladatel v roli tlumočníka umožňuje v rozhovoru dorozumění pouze tím, že se podílí na projednávání věci, je také pro interpreta textu nezbytným předpokladem, aby sdílel jeho smysl.

Je proto zcela oprávněné, mluví-li se o *hermeneutickém rozhovoru*. Z toho však plyne, že si hermeneutický rozhovor právě tak jako skutečný rozhovor musí vypracovat společnou řeč a že vypracování společné řeči není, rovněž jako při rozhovoru, přípravou jistého nástroje pro účely dorozumění, nýbrž že je s procesem rozumění a dorozumění shodné. Tak jako mezi dvěma osobami, dochází i mezi partneři tohoto „rozhovoru“ ke komunikaci, která je něčím víc než přizpůsobením. Text dává promluvit věci, ale na tom, že tak činí, má nakonec zásluhu interpret. Oba se na tom podílejí.

To, co jistý text míní, nelze proto srovnávat se skálopevně a tvrdošíjně zastávaným stanoviskem, které tomu, kdo chce rozumět, podsouvá jen jedinou otázku: jak vůbec může tomu druhému přijít na mysl tak absurdní mínění. Rozumění v tomto smyslu zcela jistě není „historickým pochopením“, které by rekonstruovalo vznik textu. Spíše jde o to *rozumět textu samotnému*. To však znamená, že znovuoživení smyslu textu do sebe již pojalo interpretovy vlastní myšlenky. Potud je vlastní interpretův horizont determinující, nikoli však jako vlastní nekompromisní a prosazované stanovisko, nýbrž spíše jako mínění a možnost, jíž se odvažujeme vstoupit do hry a jež napomáhá tomu, abychom si doopravdy osvojili to, co je v textu řečeno. Svrchu jsme to popsali jako propojení horizontu. Nyní v tom poznáváme formu, v níž *probíhá rozhovor*, kdy ke slovu přichází věc, která není jen mou věcí nebo věcí mého autora, nýbrž která je věcí společnou.

³ Vzniká tu problém „znevlastnění“, k němuž se vyjadřuje Schadewaldt závažnou poznámkou v *Doslovu* ke svému překladu *Odyssey*. Viz Homerus, *Die Odyssee*. Übers. in dt. Prosa. Übers. von W. Schadewaldt. Hamburg, Rowohlt 1958, s. 324. Ro-Ro-Klassiker.

⁴ Droysen, J. G., *Historik. Vorlesungen über Enzyklopädie und Methodologie der Geschichte*. Hrsg. R. Hübner. München–Oldenbourg 1937, s. 63.

Německé romantice vděčíme za předpoklady pro systematický význam, který má jazyková povaha rozhovoru pro veškeré rozumění. Tato romantika nás naučila, že rozumění a výklad jsou konečkonců jedno a totéž. Jak jsme viděli, teprve tímto poznáním se pojem interpretace dostává z pedagogicko-okazionalistické pozice, kde se ocitl v 18. století, na systematické místo, které je klíčové a které teprve vytěžilo problém jazyka pro filosofické vymezení otázky.

Od dob romantiky nelze již o věci uvažovat, jako kdyby se výkladové pojmy připojovaly k rozumění tak, že je z jazykové zásobárny, kde jsou již pohotově, podle potřeby vyjmeme, když spontaneita rozumění selže. *Jazyk je spíše univerzální médium, v němž rozumění probíhá. Způsobem, jak probíhá, je výklad.* Toto zjištění neznamená, že neexistuje zvláštní problém výrazu. Rozdíl mezi jazykem textu a jazykem vykladače neboli předěl, který je mezi překladatelem a originálem, není jistě otázkou sekundární. Naopak platí, že problémy jazykového výrazu jsou ve skutečnosti již problémy samotného rozumění. Každé rozumění je vykládáním a každé vykládání se rozvíjí v médiu jazyka, který chce, aby promluvil předmět, a přece je zároveň vlastním jazykem toho, kdo vykládá.

Hermeneutický fenomén se tím manifestuje jako zvláštní případ obecného vztahu myšlení a mluvy, jehož záhadnou niternost ovlivňuje právě skrytost mluvy v myšlení. Výklad, právě tak jako rozhovor, je kruh, uzavřený v dialektiku otázky a odpovědi. Je to pravý vztah dějinného života, který se realizuje v médiu jazyka a který můžeme také v případě výkladu textů nazvat rozhovorem. Jazyková stránka rozumění je *konkrétní dějinně aktivního vědomí*.

Podstatný vztah mezi jazykovou stránkou a rozuměním se především ukazuje v tom, že podstatou tradice je existence v médiu jazyka, takže prvořadý *předmět* výkladu je jazykové povahy.

SUMMARY

Language as a Medium of the Hermeneutic Experience

The extract of Gadamer's work *Wahrheit und Methode* deals with observing the conditions of understanding from the point of view of the linguistic utterance of sense which takes into account the agreement about the "very thing". The region of Gadamer's inquiry is the text and its translation in a foreign language conceived as a hermeneutic dialogue. His basic tenets are: Language is a universal medium in which the understanding comes about by means of explication. A specific case of explication is the translation.

RÉSUMÉ

Le langage comme médiateur de l'expérience herméneutique

Le texte ici traduit en tchèque est pris de l'ouvrage de Gadamer, *Wahrheit und Methode*. L'auteur y analyse les conditions de la compréhension du point de vue de l'expression langagière du sens, dont le but est la compréhension mutuelle de la „chose elle-même“. L'auteur examine le texte et sa traduction dans une langue étrangère en tant qu'une conversation herméneutique. L'essentiel est représenté par les thèses suivantes: le langage est le médiateur universel, rendant possible la compréhension mutuelle par l'intermédiaire de l'interprétation, dont la traduction fait un cas spécifique.